

Викл. Яковенко Р.В., студ. Коваленко В.І.
Кіровоградський національний технічний університет

СПРОЩЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПІЛЬГОВОГО КРЕДИТУВАННЯ В СЕКТОРІ АПК

Розглянуто особливості механізму пільгового кредитування аграрних підприємств в умовах ринкової економіки. Обґрунтовано пропозиції щодо його удосконалення.

Ключові слова: кредит, кредитна політика, сільськогосподарське виробництво, іпотека, фінансовий механізм.

I. Вступ. Кредитна політика стосовно вітчизняного аграрного сектору протягом 1991-2009 років формувалася відповідно до макроекономічної ситуації та структурних перетворень в Україні. Роздержавлення і комерціалізація банківської системи, постачання та збуту, реформування аграрних підприємств, адміністративна реформа потребували нової системи відносин між учасниками ринку та функцій державного управління. Серед економічних факторів, що визначали напрямки кредитної політики у сільському господарстві, були: інфляція, вартість кредитних ресурсів на ринку, забезпеченість оборотними засобами, фінансовий стан підприємств, динаміка цін на сільськогосподарську продукцію та матеріально-технічні ресурси, наповненість бюджету, фінансова криза та інші. Проте, незважаючи задекларовані програми підтримки сільського господарства в сфері кредитування, механізм практичної їх реалізації до кінця не відпрацьований.

Питання пільгового кредитування аграрних підприємств є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, зокрема: В. М. Алексейчука, О. Д. Василика, М. Я. Дем'яненка, С. С. Осадця, А. М. Поддєрьогіна, П. Т. Саблука та ін.

II. Постановка завдання. Метою даної статті є проведення наукового аналізу теорій і концепцій механізму пільгового кредитування в секторі АПК.

III. Результати. Серед фінансових механізмів, які справляють суттєвий вплив на формування ринкового середовища, важливе місце займає кредитування. Для аграрних підприємств, які мають сезонний характер виробництва, кредитування має особливе значення. Специфіка сільськогосподарського виробництва передбачає необхідність авансування коштів на відносно тривалий термін. Залежно від спеціалізації він може становити від кількох місяців до кількох років.

Сільськогосподарське виробництво надзвичайно кредитомістка галузь. Така кредитомісткість, як і сезонність, має об'єктивний характер. Дана особливість сільськогосподарського виробництва має загальний характер, тобто не залежить від форм власності та господарювання. Тому при кредитних відносинах банків із аграрними товаровиробниками вона враховується практично всіма розвинутими країнами.

У 1991 р. питома вага кредитів у джерелах формування обігових засобів скоротилася до 11,8%, у 1993 р. – до 6,7 і у 1997 році становила лише 1,4%, тобто досягла мінімальної межі. Отже, склалася ситуація, коли господарства взагалі не мали цільових власних коштів для фінансування виробничої діяльності. Основна причина такого стану полягала у непомірно високій платі за користування кредитами, а оскільки рівень рентабельності аграрного виробництва був набагато нижчим, ніж відсотки по кредитах, кредитування аграрного сектора практично припинилося. Для сільськогосподарських підприємств, враховуючи підвищений ризик господарювання, процентні ставки за кредитами досягали 65,0% [1, С.263]. Наслідки такого дорогого кредитування аграрного виробництва – скорочення його обсягів до початку кредитної реформи.

Тому виникла необхідність пошуку напрямів здешевлення кредитів. Вихід було знайдено завдяки частковій компенсації відсоткових ставок за рахунок бюджетних коштів. Такий механізм був запроваджений Постановою Кабінету Міністрів України „Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт” від 25 лютого 2000 р. Відповідно до неї, у

бюджеті з'явилася цільова програма „Часткова компенсація ставки за кредитами комерційних банків, що надаються сільськогосподарським товаровиробникам для проведення польових робіт”. У 2000 р. у Державному бюджеті на часткову компенсацію ставок за кредити, що надаються комерційними банками аграрним виробникам, передбачалось 175 млн. грн. Такий захід сприяв значному поліпшенню ситуації на кредитному ринку, надходження кредитних ресурсів в аграрний сектор суттєво збільшилося.

Запровадження механізму державної підтримки і стимулювання кредитування аграрного сектора забезпечило не лише зростання обсягів кредитних ресурсів, а й підвищило ефективність використання бюджетних асигнувань галузі. До 2000 року держава спрямовувала кошти на пряме товарне і грошове кредитування сільського господарства. Значна сума цих коштів не поверталась і списувалась. Зовсім інший результат одержали від спрямування бюджетних коштів на стимулювання кредитної системи. Тут кожна бюджетна гривня принесла галузі в середньому додатково по 16 грн. кредитних ресурсів.

Для компенсації відсоткової ставки комерційних кредитів у 2001 році з Державного бюджету було виділено 150 млн. грн. Проте, як виявилось пізніше, цих коштів для задоволення потреб товаровиробників у кредитних ресурсах було недостатньо. Тому уряд прийняв рішення виділити з бюджету додаткові 125 млн грн. У 2000 році товаровиробники не використали всіх виділених на погашення відсоткової ставки бюджетних коштів. Це пояснюється, передусім, тим, що механізм часткової компенсації було запроваджено після того, як виробники уклали кредитні угоди з комерційними банками.

Станом на 01 січня 2009 року 7 838 підприємств агропромислового комплексу залучили кредити на загальну суму майже 16,6 млрд. грн., що на 44 відсотки більше, ніж за аналогічний період 2007 року. З них пільгових – майже 11,4 млрд. гривень., в тому числі короткострокових – майже 6,0 млрд. грн., середньострокових – майже 3,9 млрд. грн. та довгострокових – майже 1,5 млрд. грн., що складає майже 97 відсотків до залучених пільгових кредитів на відповідну дату минулого року.

Станом на 25 грудня 2008 року, із передбачених на рік за програмою здешевлення кредитів 1 350,0 млн. грн., фактично спрямовано до регіонів кошти в сумі 975,5 млн. грн., що складає понад 72 відсотки від передбачених на рік.

Однак, незважаючи на позитивні зрушення, остаточно досконалою систему кредитування аграрних підприємств назвати не можна. Характер бюджетного фінансування здешевлення кредитів для сільського господарства поки що нестабільний. При досягненні ситуації, коли всі аграрні підприємства стануть прибутковими, а рівень їх рентабельності перевищуватиме рівень реальних кредитних ставок, пільгове кредитування може втратити економічний сенс.

Ефективність дії цільової програми фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств через механізм здешевлення кредитів значною мірою залежить від практичного механізму її реалізації (див. рис. 1).

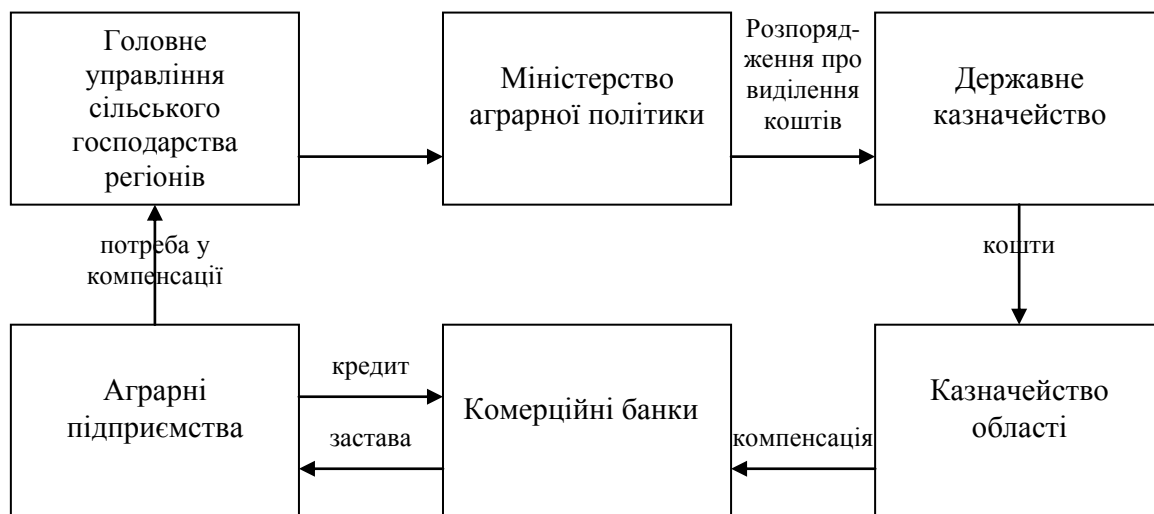

Рис. 1. Схема здешевлення кредитів для аграрних підприємств

Наведена схема свідчить, що процедура часткової компенсації комерційним банкам кредитної ставки за надані аграрним підприємствам пільгові кредити громіздка. У цьому процесі приймає участь багато учасників. Складною є також процедура оформлення пільгових кредитів, яка ускладнює доступ аграрних підприємств до кредитних ресурсів. Крім того, викликає

сумнів доцільність виплати компенсації відсоткової ставки за надані кредити комерційним банкам. Більш логічною була б виплата компенсації безпосередньо аграрним підприємствам.

У країнах з розвинутою ринковою економікою важливу роль у забезпеченні фінансовими ресурсами аграрного виробництва відіграє іпотечне кредитування. У багатьох з них на цю частину кредитування фермерів припадає від 40,0 до 70,0% кредитних ресурсів. Проте проблема використання землі під заставу є дуже болючою для України. Досвід країн Центральної та Східної Європи в реформуванні земельних відносин, наприклад Угорщини, вказує, що правильно проведена земельна реформа у напрямі добре організованого і контрольованого державою ринку землі сприяє підвищенню конкурентоспроможності аграрних підприємств.

В Угорщині після приватизації землі залишилися працювати на умовах сільськогосподарської кооперації 95% сільських мешканців [6, С.84]. У розвинених країнах, на відміну від України, аграрна іпотека є основним інструментом кредитної системи АПК. Загальновідомо, що саме через іпотечне кредитування сільгоспвиробники оплачують більшість своїх поточних і капітальних витрат. Практично в усіх країнах з розвинутою економікою для забезпечення аграрної іпотеки діють спеціалізовані аграрні кредитні установи або аграрні банки.

Так, у США, як і у Великобританії, іпотечний кредит видають строком від 5 до 40 років. Його можуть отримати фермери, якщо вартість закладеного майна не менше 85% суми кредиту, якщо у разі неплатоспроможності позичальника держава гарантує повернення не менш 97% одержаної суми. На іпотечне кредитування у США припадає 52% кредитів, виданих сільському господарству. Велика частка іпотечного кредитування в загальному обсязі кредитування є чинником, що зумовлює стійкий розвиток сільського господарства. На частку іпотечних кредитів припадає 63% кредитів, виданих через систему фермерського кредиту. Це свідчить про те, що пріоритетним напрямом кредитування сільського господарства є довгострокове кредитування,

яке можливе тільки за наявності необхідних економічних та правових механізмів, що дозволяє відчужувати й закладати нерухоме майно, зокрема й землю. Завдяки налагодженому економіко-правовому механізму іпотеки в США довгострокове кредитування АПК здійснюється в достатньому обсязі, що забезпечує його стійкий розвиток. Комерційні банки також беруть активну участь в іпотечному кредитуванні сільського господарства США. Активна участь банків дозволяє забезпечувати фермерські господарства довгостроковими інвестиціями в необхідному обсязі, що сприяє зміцненню конкурентних позицій аграрних товаровиробників США [5, С.216].

Аналіз фінансового забезпечення аграрних підприємств свідчить про те, що більшість з них функціонують за рахунок власних коштів, яких сьогодні недостатньо для самофінансування. Банківське кредитування не відіграє суттєвої ролі у розвитку аграрної галузі, оскільки банки віддають перевагу промисловим підприємствам, що мають більш вигідні економічні умови функціонування, ліквіднішу заставу, менш тривалий виробничий процес і, як наслідок, вищі прибутки.

У структурі кредитів, наданих банківськими установами країни за видами економічної діяльності у 2004 та 2008 рр. найбільшу частку мають кредити у сфері торгівлі, побутових виробів та предметів особистого вжитку, а найменшу – кредити у сільське господарство, мисливство та лісове господарство – 2,7 та 6% відповідно. Це свідчить про те, що для банківської системи України аграрний сектор є непривабливим.

У розвиток вітчизняного АПК необхідно щорічно інвестувати 20-25 млрд грн. Дані рис. 2 свідчать про збільшення обсягів кредитування аграріїв у 2008 р. в 1,5 рази порівняно з 2007 р. та майже в 2,5 рази – з 2004 р., проте, це майже в півтора рази менше від потреби аграрних підприємств у кредитних ресурсах. В 2009 році кредитування аграрного сектору економіки критично скоротилось через значні збитки фінансових установ та сільськогосподарських підприємств на фоні загальнодержавної стагнації.

У 2008 р. підприємства АПК залучили 17,29 млрд грн. кредитних коштів, з них 8,22 млрд грн. склали короткострокові кредити, 6,07 млрд – середньострокові кредити та 3,00 млрд – довгострокові. Найменша частка у структурі наданих кредитів довгострокових – 17,35%, що є негативним явищем, оскільки більшість аграрних підприємств мають потребу у залученні позикових коштів на триваліший період часу.

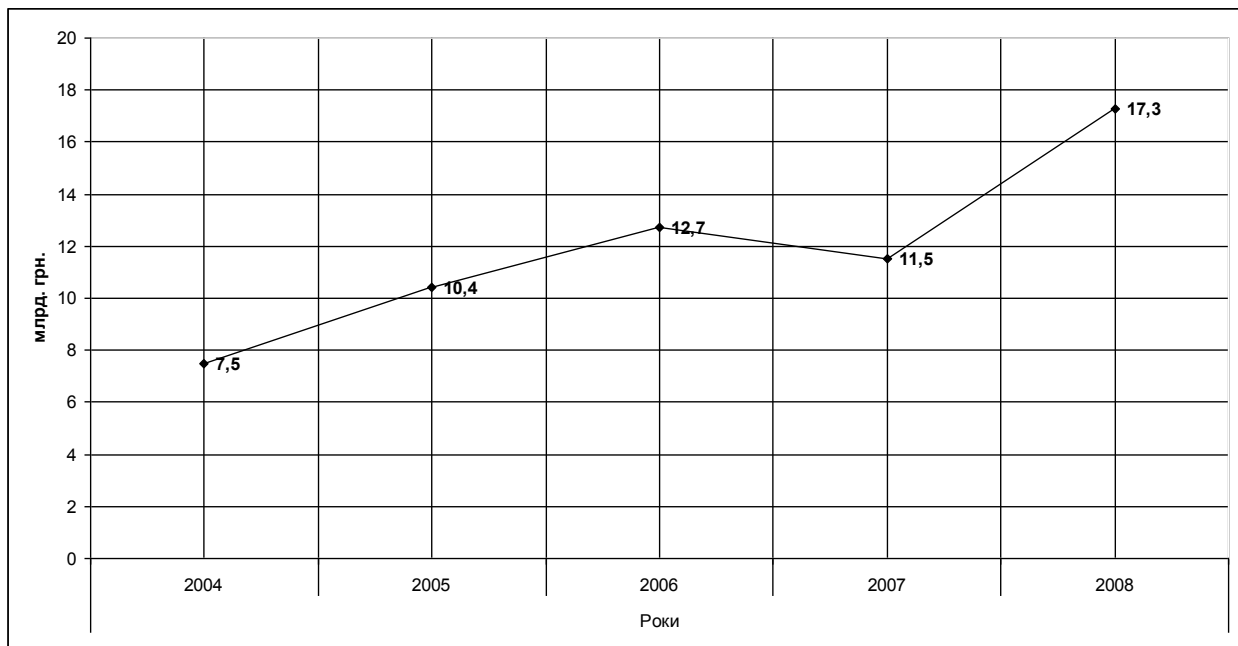

Рис. 2. Динаміка обсягів кредитування аграрних підприємств в 2004-2008 рр.

Це пояснюється тим, що значна частина короткострокових кредитів, наданих аграрним підприємствам, використовується на придбання паливно-мастильних матеріалів (36,0%), мінеральних добрив (19,0%), інших оборотних активів (30,0%), а відсутність середньо- і довгострокового кредитування унеможливорює задоволення потреб підприємства у придбанні сучасної сільськогосподарської техніки та інших основних засобів.

До основних причин гальмування динамічного зростання довгострокових кредитних вкладень можна віднести такі:

- нестабільний фінансовий стан аграрних підприємств;
- недостатнє правове регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням кредитів;
- високі відсоткові ставки;

- низький рівень розвитку інфраструктури ринку кредитів.

Сьогодні аграрний сектор економіки України кредитують 92 комерційні банки, з яких найбільшу частину кредитних ресурсів надали банки „Райффайзен Банк Аваль”, „Промінвестбанк”, „Приватбанк”. В той же час значна частина великих вітчизняних банків взагалі відмовляється розглядати кредитні заявки сільськогосподарських підприємств, вважаючи їх занадто ризикованими.

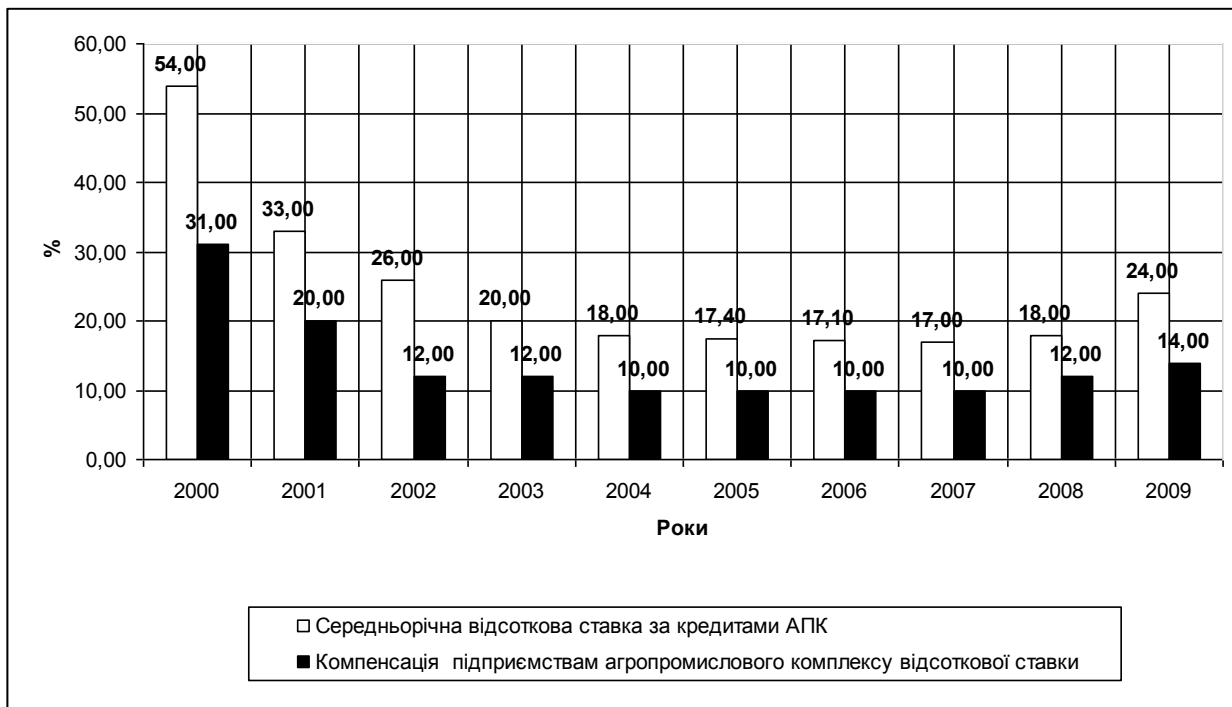
В якості застави банки значну перевагу віддають, поряд із основними засобами, майбутньому врожаю. У більшості аграрних підприємств основні засоби мають значну моральну та фізичну зношеність, а вилучення у разі неповернення кредиту призводить до неспроможності аграрного товаровиробника виконувати сільськогосподарські роботи. В останні роки комерційні банки йдуть назустріч аграрним виробникам і розробляють різні програми довгострокового кредитування, призначені для оновлення основних фондів.

Проблемним для аграрних підприємств залишається плата за кредит. У 2009 р. банки кредитували село у розмірі 24% із частковою компенсацією ставки за кредит з державного бюджету – 12%. Динаміку середньорічних відсоткових ставок за кредитами представлено на рис. 3.

Аналіз зміни відсоткових ставок за кредитом аграріїв свідчить про значне їх зниження протягом 2001-2008 років. Вивільнена за допомогою механізму здешевлення коротко- та довгострокового кредитування, шляхом часткової компенсації державою ставки за кредитом аграріям, частина грошових коштів разом з іншими інвестиціями має бути спрямована на поліпшення умов аграрного виробництва. Проте вже в 2009 році помітна негативна тенденція до здорожчення кредитних ресурсів через вплив фінансової кризи.

Сільське господарство України не може існувати без державної підтримки. Проте, через нестачу в державному бюджеті коштів, підтримка аграрного виробництва у межах потреби не забезпечувалась. В останні роки пряма бюджетна підтримка становила менше 0,5% від ВВП або 3,3 долара у

розрахунку на душу населення, тоді як у США вона становить відповідно 2,5% і 350 доларів, в країнах ЄС – 1,7% і 336 доларів, в Росії – 0,8% і 60 доларів [3, С.83].

Рис. 3. Динаміка середньорічних відсоткових ставок за кредитом для аграрних підприємств в 2001-2009 роках

До важливих методів державної підтримки аграрних підприємств належить пільгове кредитування інноваційної діяльності, що здійснюється шляхом надання пільгових кредитів. Прикладом такої підтримки є досвід іноземних держав. У Німеччині та Японії аграрним підприємствам надають довгострокові позики на пільгових умовах на розширення основного та обігового капіталів. При цьому держава під заставу майна підприємства гарантує комерційним банкам своєчасне погашення таких кредитів у разі виникнення проблем з поверненням позики у підприємства.

Потрібно зауважити, що для покращення кредитного забезпечення аграрного сектору економіки варто активізувати розвиток нових форм кредитування у сільському господарстві, які давали б можливість отримувати кредити без участі держави. До них можна віднести форфейтування, факторингові операції, кредити під заставу виробленої продукції та ін.

IV. Висновки і перспективи подальших досліджень. Сільське господарство України потребує значних кредитних ресурсів. Нині відпрацьовуються різні механізми кредитування аграрних підприємств для того, щоб фінансовий ринок міг задовольнити їх різноманітні потреби за цільовим призначенням і вартістю. Актуальними питаннями, які потребують подальших досліджень є розвиток іпотеки, Аграрного банку, фонду гарантування повернення позик, кредитних спілок тощо. Фінансове забезпечення підприємств АПК слід формувати на ринкових засадах у поєднанні з елементами державного регулювання системи кредитування аграрного виробництва.

Література:

1. Аграрна реформа в Україні / [Гайдуцький П. І., Саблук П. Т., Лупенко Ю. О. та ін.]; за ред. П. І. Гайдуцького. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Ключник А. В. Формування ефективної кредитної політики в аграрному секторі економіки Миколаївської області / Ключник А. В. // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – № 3 (42). – С. 201-206.
3. Коваленко І. Проблеми та перспективи банківського кредитування аграрної галузі регіону / Коваленко І., Колотуха С., Борейко І. // Банківська справа. – 2009. – № 5. – С. 73-86.
4. Колотуха С. Кредитне забезпечення аграрної галузі : проблеми та шляхи їх вирішення / С. Колотуха, І. Коваленко // Банківська справа. – 2007. – № 4. – С. 82-88.
5. Костюк В. А. Зарубіжний досвід іпотечного кредитування в сільському господарстві / Костюк В. А. // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2006. – № 97. – С. 214-217.
6. Кудінов А. С. Кредитування сільськогосподарських кооперативів у механізмі фінансування АПК / Кудінов А. С. // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 80-85.